

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ

**ДИАНА БЛАГОЕВА, СИА КОЛКОВСКА, ВАНИНА СУМРОВА,
АТАНАСКА АТАНАСОВА, ЦВЕТЕЛИНА ГЕОРГИЕВА,
НАДЕЖДА КОСТОВА, СВЕТЛОМИРА МАНОВА**

**РЕЧНИК НА НОВИТЕ ДУМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
(ОТ ПЪРВИТЕ ДВЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА ХХІ ВЕК)
СОФИЯ, НАУКА И ИЗКУСТВО, 2021, 335 С.**

Представен е наскоро публикуваният нов неологичен речник на българския език. Коментира се характерът на включената в речника лексика, както и начинът на нейното лексикографско представяне.

**DIANA BLAGOEVA, SIA KOLKOVSKA, VANINA SUMROVA,
ATANASKA ATANASOVA, TSVETELINA GEORGIEVA,
NADEZHDA KOSTOVA, SVETLOMIRA MANOVA**

**DICTIONARY OF NEW WORDS IN THE BULGARIAN LANGUAGE
(FROM THE FIRST TWO DECADES OF THE 21TH CENTURY)
SOFIA, NAUKA I IZKUSTVO, 2021. 335 P.**

This article presents the newly published neological dictionary of the Bulgarian language. The author focuses on the characteristics of the included vocabulary and the presentation of the information in the dictionary entries.

Животът и развитието на обществото винаги са се отразявали и проявявали и в **езиците като културен код на народа** с ключова роля в познавателно-номинативния процес, а също – като **израз на човешката психика и менталитет**. Ето защо в настъпилите значителни или по-незабележими **промени в изразните средства** се оглеждат **нови явления или виждания, ново мислене или оценка** на фактите от действителността и едновременно с това – проявява се отношението на обществото към определени езикови новости, към определени чужди езици, но също и към езиковото поведение изобщо, към предпочитаната стилистика на общуването.

Безспорно езиковите нововъведения невинаги се приемат еднакво и съвсем не от всички носители на един език. Често към редица нови думи или изрази има отрицателно отношение, дори възмущение (понякога – основателно).

Но в днешния език, с всичките му добри и лоши страни, се извявява съвременният човек, в нашата страна – съвременният българин с културата и стремежа си да не изостава от техническия прогрес, с прекалената си отвореност към модерното и чуждото (още от 19. век) и сравнително слабото си съзнание за национално (особено днес – в глобализиращия се свят). Езиковите факти са налице и е напълно приемливо, дори необходимо те да се отразяват, а преди всичко – тъй като става дума за изразни средства – да се обясняват на широка-та общественост, която още не ги владее и в по-голямата си част – не ги разбира.

Чувствителността на езиковедите лексикографи от Института за български език (БАН) към промените в съвременния език и към нуждите на обществото да се запознае с новостите в езика, се проявява отново в излезлия съвсем наскоро **РЕЧНИК НА НОВИТЕ ДУМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (от първите две десетилетия на XXI в.)**, „Наука и изкуство“, София, 2021, 335 стр. Това е **третият речник** с такова съдържание за последните 30 г. – време на активни социални и икономически промени в живота на нашия народ. Изработването и появата му говорят за активното и творческо наблюдение на съвременния език в Института и за стремежа на езиковедите да бъдат близо до обществените нужди.

Известно е, че речникът е необходима част от културния живот на народа – и като справочник, и като свидетелство за използвания език, но и за нагласите на обществото в различни насоки. Значителна част от гражданите на различни възрасти не познават никак или само отчасти се срещат с езиковите новости. Въпреки това новите названия – не само термини, но и различни означения на познати или нови предмети, отношения, техники и т.н., се появяват често не само в ограничена среда, но и в медиите (особено – в телевизионни предавания), и в ежедневието. Някои от тях изместват по психологически причини познати думи и могат да се оценят като *нежелателни*, дразнещи ухото с противопоставянето си на родния, достатъчно богат език; „блъскат се“ с хубави и отдавна утвърдени синоними, често са провокативни, преднамерено използвани, неприемливи (в речника те се отбелязват като *нежелателни*). Но заедно с това те са особено съдържателни в социален и психологически план като показателни не само за дадената епоха, но и за манталитета, вкуса на определена част от обществото. Така нововъведенията в езика дават възможност за изследване на определени влияния и нагласи на даден народ или на отделни слоеве от него, особено на по-младите хора. Ето защо поради всички тези причини – езикови, социални и психологически – събирането и обяснението на новите думи, прости и сложни термини и нови значения в речник е нелеко, трудоемко, но безспорно необходимо и похвално дело в българския научен и културен живот. Българската лексикография може да бъде приветствана за акуратността в изработването на подобни речници в последните няколко десетилетия.

Някога (през 50-те и 60-те години на миналия век) специалисти езиковеди реагираха на появата на езикови новости, обясняваха ги и изказваха отношение за тяхното място в езика. Тези отзиви бяха полезни и желателни за езиковата култура. Но речниците на неологизмите от последно време дават неизме-

римо повече възможности за справки и езиковедска оценка на хиляди думи и термини.

Последният *Речник на новите думи в българския език* от 2021 г. е изработен акуратно от лексикографите на Института за български език под редакцията на проф. Диана Благоева и проф. Сия Колковска, в сътрудничество с още петима съавтори лексикографи – В. Сумрова, А. Атанасова, Ц. Георгиева, Н. Костова, С. Манова. Той е нов по отношение на неологичните речници от 2001 и 2010 г., защото отразява лексика, свързана с бурното развитие на техниката, бита и живота от последното десетилетие. Включените думи и словосъчетания (както и словообразователни части – представки или първи съставки) са близо 3000, като част от тях са думи с нови значения, а около 600 са нови словосъчетания, предимно с терминологично значение. Това са изразни средства от различни сфери като икономика, техника, интернет, обществен и политически живот, термини от различни науки или от съвременния бит – чужди или създадени у нас (напр. *акропилот, биопреработка, велолента, етногеномика, нудъл, нападжия, нюзмейкър, нутрилогия, наностъкло, нискобюджетен, офшорен, мултикукър, рекламополучател, репатрирам, туит, тролвам, облачни услуги, устойчив туризъм* и под.). Значителна част са сложните названия – по-често терминологични (*мека новина, фейк новина, нискобюджетен тероризъм* и под.). Не са малко думите в нови значения – терминологични или не (*облак, облачен* – от информатиката, *избелвам* – избелвам пари, капитал, *изборен* – изборен туризъм, *изнесен* – изнесена услуга, офис, *сезон* – сезон на сериал и под.). Съобразно лексикографската практика са означени различните типове неологизми – лексикални или семантични, части на сложни думи и др. Неологизмите са оценени стилистично и словообразователно – било като части на термини или на сложни думи, било като ненужни за езика (с бел. *нежел.* – нежелателно). Както е отбелязано в предговора, обяснените речникови въведения са извлечени чрез полуавтоматична процедура по електронен път от значителен текстов материал, включващ теченията на над 350 български периодични издания, както и множество книги, излезли в последните 20 години.

Съдържателният предговор уточнява още редица особености от лексикографския подход и начина за представяне на лексиката или нейни съставни части. Особено внимание трябва да се обърне на представената писмена практика при вариантите на някои лексеми или при изговора и изписването на определени заемки. На базата на тази информация езиковедската общност може да изследва или обнови начините за използване или изписване на чуждите думи. Авторите са отбелязали, че те са се въздържали да въвеждат норми за правописа, като са се ограничили да представят практиката (но нерядко се използва и бележката *нежелателно*). А тази практика, от своя страна, поставя **езиковедски задачи за уточняване на правописа** (срв. *е-здраве, е-детонатор, е-винетка, е-боклук, е-такси*, от една страна, и *имейл* – изписвано в миналото и като *е-мейл, и-мейл*).

Безспорно добър избор за тълкуване е съотнасянето на синонимите чрез препратки, дефиниране на значението им само на едно място – при основна дума, и други подходи, присъщи на добрата лексикографска практика. Това се

отнася и за уточняването на сферата на използване – в терминологична система или като разговорна дума (словосъчетание), като нежелателна и под. За съжаление, в много случаи подобна квалификационна бележка няма, а трудно може да се приеме, че езиковата единица е част от общонародния език, а не *термин* (напр. *защитен етикет, стая на загадките, електронен университет* и др.). Липсват стилистични бележки напр. при *койни, пермакултура* и всички термини с *пермакултурен, кардио-, интерактивен* и др. В общи линии стилистичните квалификации са приложени от авторите сравнително ограничено. Например липсват при по-редки думи, очевидно използвани от определени специалисти, като *козмецевтика, койни, пънч* и др. Вероятно те не са еднозначни, но поне една по-обща бележка *спец.* би отделила голяма част от тълкуваната лексика и сложните названия от общонародната (каквато в речника *по принцип липсва*, разбира се).

Добър подход в стилистичната квалификация е разграничаването на нови от активизирани съставни части на думи (като *петро-, нутри-, кардио-, контра-*). Неоснователно (вероятно поради недоглеждане) обаче не са отделени други подобни единици, като *нюз-, фейс-*.

В речника не се включва по принцип основната дума от даден нов сложен термин, която се обяснява в предходните неологични речници (напр. *имидж* или *имейл*). Това е приемливо и съкращава обема на новия справочник. Но тъй като става дума за нововъведения в лексиката, невинаги е достатъчно за разбиране на даден текст от по-широка общественост (напр. *имейл съобщения*).

В редица случаи дефиницията би могла да използва по-широкостъпни и традиционни изразни средства. В това отношение могат да се изкажат препоръки за по-естествен и разбираем за голямата част от обществото език на обяснителните дефиниции. Наистина, може да се предполага, че речникът е предназначен за доста информирани съвременни читатели. Но все пак четящата общественост, която се сблъсква с представените неологизми, е различно просветена и на много различна възраст и обясненията на значителна част от думите или словосъчетанията, в които участват, в много от случаите са усложнени. Срв. напр. някои „по-елементарни“ случаи: *защитена детска градина* ‘детска градина, чието закриване би довело до нарушаване на достъпа до образование на децата в задължителна предучилищна възраст’. Струва ми се, че по-просто и ясно би било: ‘детска градина, която **се пази, не може (или не е желателно) да се закрива**, за да се осигури предучилищна подготовка на децата’. Прекалено дългата и обстойна дефиниция на *козметичен чук* би могла да се ограничи до ‘козметичен уред за подобряване вида на кожата чрез топло или студено въздействие върху нея’. Могат да се препоръчат и други редакции на тълкуванията, особено при по-активно използвани в съвременната общоезикова практика думи, за да се постигне стягане, освобождаване от ненужни за филологически речник подробности, да се даде обяснение, по-близо до обикновения изказ, достатъчно за неспециалисти.

Не са малко препратките в едно тълкуване към други лексеми в речника (с бележката *вж.*). Те значително затрудняват справката. Отразената лексика и терминология и без това в голямата си част е доста специална, макар и често използвана *в определени среди*, свързани с бизнес, техника, спорт и др. Но

целта на речника е да я направи по-разбираема за широк кръг потребители без специални познания, тъй като той не е терминологичен. Ето защо, според моето виждане, дефинирането на такава лексика изисква особени усилия, **умение сложното да се опрости** максимално.

Върху толкова голям и сложен труд може да се направят и други бележки или коментари, но е необходимо да се подчертае, че той е полезен факт от нашата най-съвременна лексикография, плод на много усилия, търсене на материали и на безспорна опитност и професионализъм на авторите. Ето защо следва **да се приветства появата му и усърдната работа** на нашите академични лексикографи.

За съжаление, само бегло ще отбележа, че в социологически план този речник в особено силна степен представя едно небрежно отношение на някои обществени среди към използвания днес български език. Обикновено по-млади хора, специалисти и граждани, познаващи чужди езици (най-вече английски) – за разлика от няколко предходни поколения от края на 19. и от 20. в. – **направо вкарват** в българската реч не само специална, но и разговорна, стилистично оцветена лексика – огромно количество чуждици и чужди словообразователни форми, **без никакво усилие да ги оформят** по български модели. Тази небрежност и чуждопоклонство в езиковата практика по принцип не е присъща на нашите предходници, които също постоянно са осъвременявали и обогатявали езика с думи, термини и отделни форми, често са се влияели от оформянето и в други езици, но с много голямо внимание и съобразено с българската словообразователна и фонетична система.

В плана на тези констатации може много да се теоретизира около развитието на съвременните културни езици, както и на съвременните влияния и обществен манталитет, разбира се, не само в нашата страна. Това влиза в основните задачи на съвременното общо или частно езикознание и непременно ще стимулира много бъдещи изследвания или препоръки.

Емилия Пернишка / Emilia Pernishka

✉ *Чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113, София, България
emily36@abv.bg

✉ *Corresp. Member Prof. Emilia Pernishka, DSc*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
emily36@abv.bg